

УДК 373.3.091

Галина Коберник

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Одним із важливих завдань реформування освіти є перехід від школи, що «напихає» дітей знаннями, до школи формування компетентностей. Виходячи з психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, їхню потребу в спілкуванні, середовище ефективного формування компетентностей, зокрема життєвої, в процесі навчально-пізнавальної діяльності створюється за умов інтеракції школярів. Адже тільки через діяльність в колективі кожен його член входить у суспільство. Такою діяльністю у школярів є навчально-пізнавальна. У статті розкривається потенціал спілкування молодших школярів для формування важливих структурних компонентів життєвої компетентності.

Ключові слова: життєва компетентність, компетенція, молодший шкільний вік, спілкування, інтерактив, навчальне середовище, колектив, соціум.

Одним из важнейших заданий реформирования образования является переход от школы, которая «натаскивает» детей знаниями, к школе формирования компетентностей. Учитывая психологические особенности детей младшего школьного возраста, их необходимость в общении, средой эффективного формирования компетентностей, в частности, жизненной, в процессе учебно-познавательной деятельности, является организация интеракции школьников. Только коллективная деятельность интегрирует каждого его члена в общество. Такой деятельностью у школьников становится учебно-познавательная. В статье раскрывается потенциал общения младших школьников во время решения учебных заданий для формирования важных структурных компонентов жизненной компетентности.

Ключевые слова: жизненная компетентность, компетенция, младший школьный возраст, общение, интерактив, учебная среда, коллектив, социум.

One of the important tasks of reforming education is the transition from a school that «stuff» children with knowledge into a school of competency formation. Proceeding from the psychological characteristics of children of junior school age, their need for communication, the environment for the effective formation of competencies, in particular vital, in the process of educational cognitive activity is created under the conditions of interaction of schoolchildren.

After all, only through the activities in the team every member of this team enters the community. Such activity among students is educational-cognitive. The article reveals the potential of communication of junior students for the formation of important structural components of life competence. Learning mechanically is excluded in the educational interaction with classmates, a student becomes mobile, competitive, integrates into a dynamic society, learns to present themselves on the labor market, think critically, use knowledge as an instrument for solving life problems, generate new ideas, take non-standard solutions and responsible for them, have a communicative culture, learn working in a team, prevent conflict situations and be able to get out of them, use their potential for self-realization, be able to choose multiple alternatives.

Key words: *life competency, competence, junior school age, communication, interactive, learning environment, team, society.*

Враховуючи швидкоплинні зміни сучасного суспільства, технології, ми не знаємо з якими життєвими, суспільними чи науковими проблемами зустрінуться теперішні школярі, залишивши позаду загальноосвітній навчальний заклад. Тому саме в школі ми маємо навчити підростаючу особистість впродовж життя здобувати інформацію з різних джерел, аналізувати її та використовувати для вирішення проблем і подолання будь-яких перешкод, що зустрічатимуться на життєвому шляху, застосовувати здобуту інформацію для індивідуального розвитку й самовдосконалення. Саме Новий закон «Про освіту» передбачає перехід від школи, яка напишає дітей знаннями, що дуже швидко застарівають, до школи компетентностей. Нова українська школа, на ряду з формуванням багатьох позитивних якостей дитини, передбачає і формування вміння критично переосмислювати інформацію. Важливо, щоб сучасна школа була не місцем, де в дитини формуються додаткові комплекси, а щоб вона укріпляла дитину, яка сміливо зможе будувати далі своє майбутнє й майбутнє своєї країни.

Соціальні умови, в яких знаходиться учень початкових класів традиційної школи, не дають йому в повній мірі задовольнити потреби спілкування. Надто важливо з приходом дитини до школи створювати умови для її спілкування як з дорослими, так і ровесниками в усіх видах її діяльності. Тільки через діяльність в колективі кожний його член входить у суспільство, тільки в діяльності відбувається його соціалізація. Активна участь дитини в навчальній діяльності є однією з першооснов формування її соціальної активності, одного із важливих складників життєвої компетентності.

Увага вчених спрямована на вивчення сутності й змісту компетентнісного підходу, розроблення шляхів і засобів формування та розвитку компетенцій в учнів (В. Адольф, Ю. Варданян, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Ю. Кулюткін, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Лобанова,

Н. Остапчук, О. Пометун, О. Савченко, Г. Сухобська та ін.).

Вивченням життєвої компетентності займалися такі вчені як І. Єрмаков, Л. Мітіна, Д. Пузікова та ін. Проте проблема формування основ життєвої компетентності молодших школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності недостатньо розроблена. Це і зумовило вибір теми нашої статті.

Мета статті – обґрунтувати потенціал інтеракції учнів у процесі навчання для формування життєвої компетентності молодших школярів.

Як зазначено в Модельній навчальній програмі першого класу (авт. Г. Назаренко, Н. Чепурна, О. Іванова), метою початкової освіти є гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Науковці Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, серед основних ідейних засад реформування початкової освіти, визначили наступні: презумпція талановитості дитини (забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації); цінність дитинства (відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема і гру); радість пізнання (організація пізнавального процесу, яка приносить радість дитині, широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності); розвиток особистості (замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення); здоров'я (Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку); безпека (створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування).

Сприятливе середовище для реалізації більшості з цих засад (презумпція талановитості дитини, цінність дитинства, радість пізнання, розвиток особистості, безпека) створюється за умов інтерактивного навчання. У навчальній взаємодії з однолітками, виключається «зубріння». За правильної організації інтеракції, створюються умови для формування в молодшого школяра критичного мислення, соціальної компетентності, зростає інтерес до навчання.

І. Єрмаков чітко визначив, щоб знайти своє місце в житті, ефективно освоїти життєві й соціальні ролі, випускник української школи має володіти певними якостями, уміннями:

- бути гнучким, мобільним, конкурентоспроможним, уміти інтегруватись у динамічне суспільство, презентувати себе на ринку праці;
- критично мислити;

- використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем;
- генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й відповідати за них;
- володіти комунікативною культурою, уміти працювати в команді;
- уміти запобігати будь-яким конфліктним ситуаціям та виходити з них;
- цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави;
- уміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення;
- дбайливо ставитися до свого здоров'я та здоров'я інших як найвищої цінності;
- бути здатним до вибору численних альтернатив, що пропонує сучасне життя [3].

Сформувані ці якості, підготувати випускника школи до безболісного його входження у соціум, у доросле життя – одне з основних завдань у розвитку основ життєвої компетентності учнів, що стоять перед педагогами загальноосвітньої школи. Аналіз різних словників дає підстави стверджувати, що в них розрізняються терміни «компетентність» і «компетенція», зазначаючи, що компетенція в перекладі з латинської «competentia» означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, поінформована, пізнала їх і має певний досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань, досвіду і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній.

Компетентісний підхід на перше місце ставить уміння учня. на основі знань, вирішувати проблеми, які виникають у різних ситуаціях. Реалізація компетентісного підходу залежить від загальної освітньо-культурної ситуації, в якій живе й розвивається школяр [3].

Науковці А. Куракін, А. Мудрик, Л. Новікова розглядають життєву компетентність як якість особистості, що формується під час міжособистісної взаємодії, спілкування без якого неможливе її становлення [5]. Як стверджує М. Савченко, індивідуальний підхід до життєвої компетентності особистості не вичерпується адаптацією до соціального середовища [7]. Дослідники І. Бех, В. Ляшенко, Т. Поніманська розглядають становлення життєвої компетентності як процес засвоєння моральних норм, духовних цінностей, стереотипів, вироблених суспільством, у результаті чого формується система внутрішніх регуляторів, морально-ціннісне ставлення до життя [1; 6; 8].

Аналізуючи дослідження науковців, у структурі життєвої компетентності, ми, імпонуючи М. Савченко, на перше місце ставимо

соціальну компетентність. Адаптуватися до соціального середовища, коли поряд не буде дорослого, готового прийти на допомогу [7]. Т. Поніманська трактує соціальну компетентність дитини як відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки [6]. На думку Н. Гавриш, соціальна компетентність є інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості [2].

Найважливіші завдання навчально-виховної роботи, яка реалізує формування основ життєвої компетентності дитини, це навчити вихованця жити у змінному, швидкоплинному світі, адаптуватися до змін, відчувати смак свободи, самоактивності, власної творчості, розвинути базис особистісної культури, навчити бути частиною спільноти. І це слід робити не тільки в позаурочний час, а й у процесі засвоєння навчального матеріалу на уроках, при умові, що навчальний процес відбувається завдяки постійній, активній взаємодії учнів, в умовах співнавчання, взаємонавчання. Моделюючи життєві ситуації, включаючи учнів у рольові ігри, спільно розв'язуючи проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації, створюється сприятливе середовище формування навичок і вмінь, співробітництва, взаємодії, виробленню цінностей [4].

У процесі інтеракції учнів, формуються такі компоненти соціальної компетентності, як комунікативний, морально-ціннісний, емоційний, соціально-когнітивний [2; 6; 7].

Так, спілкуючись з однолітками, молодші школярі вчаться адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних ситуаціях, володіти собою, мистецтвом переживань; керувати психічним станом, тілом, голосом, мімікою; настроєм, думками, почуттями; знімати м'язові затиски. Відбувається в них розвиток умінь розв'язувати моральні задачі, що впливає із вікових та психологічних особливостей дітей даного віку [3, с. 22].

Аналіз досліджень свідчить, що за умов інтеракції, стає можливим розвиток підростаючої особистості, здатної визнавати і поважати цінності іншої людини; розвиток навичок спілкування та співпраці з іншими членами групи (суспільства); взаєморозуміння та взаємоповаги до кожного індивідуума; виховання якостей: толерантності, співчуття, доброзичливості та піклування, почуття солідарності й рівності; формування загальнолюдських цінностей та загальноприйнятих норм поведінки; вміння об'єднуватися з іншими членами суспільства задля розв'язання спільної проблеми; вміння робити вільний та незалежний вибір, що ґрунтується на власних судженнях та аналізі дійсності; розуміння норм і правил поведінки в суспільстві та поваги до них; знання законів, основних прав людини;

особистої відповідальності та громадянського обов'язку; здатності цінувати свободу та вміння користуватися нею; усвідомлення особистої відповідальності.

Взаємодія учасників навчального процесу «шліфує» їх особистість. У процесі спілкування школяр утверджується як член людського суспільства, засвоює досвід, який накопичило людство. Навчання молодших школярів в умовах інтеракція є ареною для самоствердження, формування у підростаючої особистості соціально-когнітивного компонента життєвої компетентності. Під час такого навчання, учні отримують основи знань про норми взаємодії в суспільстві, розвивається в них вміння будувати нові взаємовідносини; виховується миролюбність, гуманність, альтруїзм, відбувається ознайомлення з власним «Я», визначення в собі позитивних та негативних рис. Водночас в учнів молодшого шкільного віку формується фундамент громадянської позиції, політичного мислення; готовність до використання знань, як інструмента розв'язання життєвих проблем; аналізу нестандартних ситуацій.

Педагог, під час інтеракції учнів, своїми діями створює атмосферу формування самоповаги, атмосферу, яка відображає те, наскільки вони приймають себе такими, якими вони є. Задоволеність собою в цілому, тобто достатньо висока самоповага – це наслідок високої самооцінки тих своїх якостей, які людина вважає найважливішими. Індивіди з високою самоповагою більш самостійні і менш навіювані. Позитивно ставлячись до себе, вони, як правило, добре «приймають» і оточуючих, тоді як негативне ставлення до себе часто поєднується з недовірливим чи недобррозичливим ставленням до інших людей. Висока самоповага вкрай необхідна для всього процесу формування життєвої компетентності.

Оскільки висока самоповага асоціюється з позитивними, а низька – з негативними емоціями, мотив самоповаги – це особиста потреба людини зробити максимальним переживання позитивних і мінімальним – негативних самоставлень. Людина з високою самоповагою не вірить у себе і в те, що можна здолати свої недоліки, що і допомагає їй стати комунікативною.

Низька самоповага, навпаки, передбачає почуття неповноцінності, недостойності, що спричиняє негативний вплив на психічне самопочуття і соціальну поведінку особистості. Чим нижчий рівень самоповаги особистості, тим вірогідніше, що вона страждає від самотності і тому не виявляє комунікативних якостей, що займають значне місце в структурі життєвої компетентності.

Формування високої самоповаги потребує гуманного підходу, що базується на «олюдненні» стосунків, коли люди сприймаються як рівні у спілкуванні між собою, незалежно від віку, статусу, посади, статі. А тому бажання педагога перейти на партнерську взаємодію з учнями потребує його відмови від авторитарного підходу і опанування принципів гуманної

педагогіки. Наприклад, не примушувати учня щось виконувати, а створювати такі умови, за яких він сам захоче виконати і виконає це з розумінням («Це потрібно мені»), з вірою в себе («Я це зроблю»), з бажанням («Я хочу це зробити») і дуже добре, коли ще й з відчуттям віри вчителя в цього учня («Вчитель вірить в мене, в мої здібності, в те, що я впораюся з цим завданням») [8].

В процесі спілкування розвиваються і ускладнюються психічні процеси – сприймання, пам'ять, увага, уява тощо; забезпечується формування таких інтелектуальних умінь як аналізувати, порівнювати, виділяти головне, а на основі цього критично мислити та приймати відповідальні рішення. Перебуваючи постійно у стані змін міжособистісних зв'язків, кожен молодший школяр своєрідно переживає когнітивну ситуацію, а разом із тим психологічну і соціальну. Учні вчаться співпрацювати і досягати спільних цілей.

Виконуючи спільне завдання, дитина молодшого шкільного віку усвідомлює свою важливість у колективі, проявляє свою ініціативу, самостійність, лідерські якості, вміння працювати в колективі, беручи до уваги інтереси інших. За правильної організації, учні, у процесі інтерактивних технологій навчання, отримують практичні навички повсякденного громадянського досвіду: партнерства та взаєморозуміння, лідерства та поваги до інших, ініціативності у прийнятті рішень, висловлюванні думок, практики відповідальності та реалізації індивідуальних і колективних прав.

За умов інтерактивного навчання, учень вчиться робити свідомий вибір серед широкого спектру альтернатив і брати на себе відповідальність приймати самостійні рішення.

Підводячи підсумок, можна сказати, що вище розглянуті компоненти соціальної компетентності, мають цілу низку ознак, які переплітаються і розмежувати чітко їх не можна; що інтерактивне навчання суттєво впливає на свідомість й почуття особистості з метою виховання свідомого, компетентного і відповідального громадянина, який є вільною, і водночас законослухняною, високоморальною, соціально та політично активною особистістю, повноправним членом громадянського суспільства; на формування в учнів громадянських поглядів, почуттів й переконань, належної поведінки, єдності слова і діла. Тобто, воно створює умови для формування в підростаючої особистості життєвої компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Психологічний супровід особистісно орієнтованого виховання / І. Бех // Початкова школа. – 2003. – № 3.
2. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного молодшого шкільного віку: Монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця,

- Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. П. Печенко; Наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ: Атьма-матер, 2006. – 368 с.
3. Єрмаков І. Феномен компетентнісно спрямованої освіти / І. Єрмаков // Школа. Інформаційно-методичний журнал. – № 12. – 2006. – С. 5–7.
  4. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: методичний посібник. – Авт. – уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: АПН – 2002, – 136 с.
  5. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / А. Мудрик: Под ред. В. А. Сластёнина. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академия, 2000. – 192 с.
  6. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник. – К.: Абрис, 1998. – 448 с.
  7. Савченко М. В. До проблеми формування основ життєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. / Гол. ред. Мартинюк М. Т. – Умань, 2007. – Частина 2. – С. 185–191.
  8. Хрипун Вікторія. Партнерська взаємодія вчителя й учнів – ключ до саморозвитку успішного педагога / Вікторія Хрипун. // Рідна школа. – № 1–2. – 2010. – С. 39–41. •
  9. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2001. – 215 арк.